

DANMARKSHISTORIEN.DK'S E-BØGER

Fra systemskifte til besættelse 1901-1940

Forfatter: Henning Poulsen og
danmarkshistorien.dk

danmarkshistorien.dk

 AARHUS
UNIVERSITET



Fra systemskifte til besættelse

1901-1940

Forfatter: Henning Poulsen og danmarkshistorien.dk

Denne interaktive e-bog er en del af en serie på i alt 12 e-bøger, der omhandler Danmarks historie fra vikingetiden og frem til i dag. Bogen her handler om perioden fra 1901-1940 under overskriften 'Fra systemskifte til besættelse'. Ud over at læse om selve perioden kan du finde billeder, video, lydclip og historiske kilder og teste din viden i en quiz. Afslutningsvis finder du en liste med forslag til videre læsning om emnet.

Alle 12 bøger i serien udgives af formidlingsprojektet danmarkshistorien.dk, der hører under Institut for Kultur og Samfund ved Aarhus Universitet, og er udarbejdet på baggrund af materiale fra hjemmesiden.

© 2014 Forfatteren og danmarkshistorien.dk, Institut for Kultur og Samfund, Aarhus Universitet.

Redaktion: Lene Elmegaard Bladt, knowMore.

Udgivet med støtte fra Dronning Margrethes og Prins Henriks Fond.

ISBN: 978-87-93269-02-6



Indledning

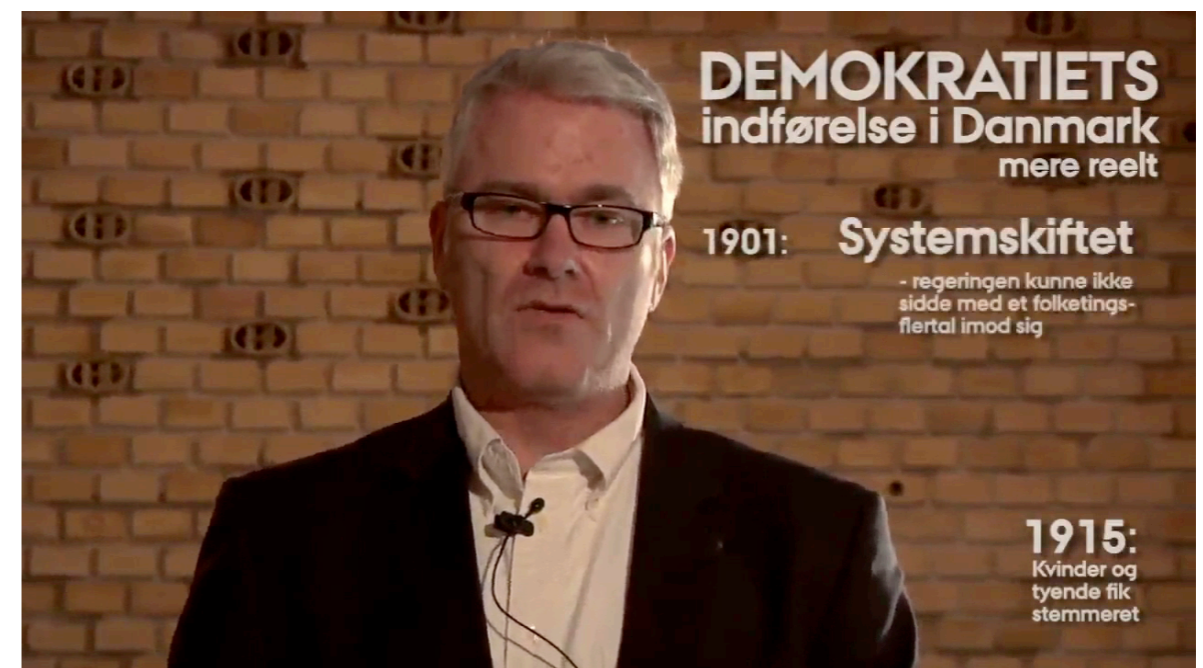
De vigtigste politiske nyskabelser var indførelsen af parlamentarismen ved Systemskiftet i 1901 og af almindelig valgret også for kvinder og tjenestefolk ved grundlovsændringen i 1915. Den politiske balance blev i perioden forskudt med den stærke fremgang for Socialdemokratiet, der brød Venstres hidtidige dominans.

Trods svingende konjunkturer, blandt andet verdenskrisen, der nåede Danmark i 1931, var perioden præget af økonomisk fremgang. Landbruget var stadig det bærende erhverv, men dog suppleret af en betragtelig vækst i industri og offentlig service. En række sociale forbedringer, herunder oprettelsen af arbejdsløshedskasser, blev samlet nedfældet i Socialreformen af 1933.

Udenrigspolitisk blev neutraliteten fastholdt - også under 1. verdenskrig, hvis vigtigste resultat for Danmark var genforening med Sønderjylland i 1920.

Radioen og andre tekniske nyskabelser satte afgørende præg på dagliglivet.

Film Demokrati og demokratisering



Perioden 1901-1940 indledtes med indførelsen af parlamentarismen ved det såkaldte systemskifte, der blev en skelsættende begivenhed i demokratiets historie i Danmark. I videoen herover fortæller lektor Claus Møller Jørgensen om demokratiets indførelse i 1848/49 og trækker linjer op til 1901 og demokratiets udvikling derefter

Systemskifte og grundlovsændring

Den skelsættende politiske begivenhed var Systemskiftet i 1901, som indebar, at landets regering nu skulle udgå af Folketingets flertal. Partiet Højre havde længe været i mindretal i Folketinget og nu også mistet sit flertal i Landstinget. Da partiet ved folketingsvalget 1901 kun fik otte mandater, bøjede Christian 9 sig for Venstres krav om regeringsmagten. I første omgang blev den upolitiske professor J.H. Deuntzer leder af et ministerium, som i øvrigt bestod af Venstrepolitikere med Venstrereformpartiets leder, I.C. Christensen, som regeringens stærke mand. I 1905 overtog I.C. Christensen posten som statsminister. Dermed var parlamentarismen anerkendt som princip og flere årtiers forfatningskamp slut, om end parlamentarismen ikke blev indføjet i den nye grundlov, der efter lange forhandlinger blev vedtaget i 1915.

Den nye grundlov af 1915 rummede tre vigtige

ændringer. For det første blev valgretten udvidet, så også kvinderne og tjenestefolk uden egen husstand fik valgret. For det andet blev Landstinget reformeret, idet den privilegerede valgret faldt bort, dvs. at alle stemmeberettigede til folketingsvalgene nu også kunne stemme til landstingsvalgene. Endelig for det tredje blev valgloven ændret. Allerede i 1901 var stemmeafgivningen gjort skriftlig og hemmelig, og i 1915 fandt en tilnærmelse til proportionalvalg sted, idet mandaterne fra valgene i enkeltmandskredse blev suppleret med tillægsmandater til underrepræsenterede partier. Denne reform blev ført videre i 1920, da enkeltkredsvalgene blev afløst af valg i storkredse, hvor kredsmandaterne blev fordelt proportionalt med partiernes stemmetal.

Valgretten til Landstinget adskilte sig nu kun fra valgretten til Folketinget derved, at valgets alder var højere – 35 år mod 25 til Folketinget og de kommunale

råd. Desuden var landstingsmændene valgt for otte år med udskiftning af halvdelen hvert fjerde. De medlemmer, der hidtil havde været kongevalgte, blev nu valgt af det afgående ting. Tilsvarende bortfaldt i 1916 også den privilegerede valgret til sogne-, by- og amtsråd. I 1919 blev grundlovens krav om at adskille den dømmende fra den udøvende magt også opfyldt i retssystemets første instans. Alle domme kunne som hidtil appelleres til landsretterne. Borgmestrene, der hidtil havde haft både politi og domsmyndighed, overlod disse beføjelser til politimestre og byretsdommere og blev ikke længere udpeget af regeringen, men af byrådene selv.

Grundloven af 1915 rummede den nye bestemmelse, at den ikke som hidtil kunne ændres af Rigsdagen, men at en ny grundlov skulle bekræftes ved en folkeafstemning, hvor et flertal bestående af mindst 45% af samtlige vælgere stemte ja. Derfor faldt med snæver margin et forslag til ny grundlov i 1939, som ville have afskaffet Landstinget og i stedet have indført muligheden for folkeafstemninger som konservativ garanti mod, at store beslutninger kunne træffes for hastigt.

Elna Munch argumenterer for kvindelig valgret i 1913

Politiker og kvindesagsforkæmper, Elna Munch, argumenterer herunder for indførelsen af valgret til kvinder i 1913. Elna Munch var en af drivkræfterne i kampen for kvindernes stemmeret og blandt de første fire kvinder, der blev valgt ind i Folketinget i 1918.

Kvindernes

Valgret og

Valgbarhed

herhjemme vil

inden længe

være en

Kendsgerning. Der spørges ikke længere, om Kvinderne skal have Valgret eller ikke, men om hvad den vil betyde, og hvad Kvinderne vil benytte den til.

Valgretten vil bevirke, at Kvindernes Interesse for Samfundsforholdene i høj grad forøges. De vil langt mere, end hidtil været Tilfældet, sætte sig ind i Lovgivningen og skaffe sig Forstaaelse af samfunds-Maskineriet. De vil blive mændene Jævnbyrdige paa et Omraade, hvor de hidtil har været

[Spil lydclip ►](#)

Lydclip Elna Munchs tale i 1913

Fra Dansk Lydhistorie/Statsbiblioteket

dem underlegne. Den større Viden vil skærpe deres Dømmekraft. De vil ikke længere være et værgeløst Bytte for de panikagtige Stemningsbevægelser, der bryder løs med nogen Tids Mellemrum, og som hidtil først og fremmest har grebet Kvinderne.

Dernæst vil Mændene helt anderledes end nu lære at opfatte Kvinderne som ligestillede Væsner fra det Øjeblik, da Kvinden paa Valgdagen kan lægge sit Lod i Vægtskaalen, sin stemmeseddel i Valgurnen lige saa godt som Manden, og de fælles Interessers Omraade vil blive meget udvidet, naar Hustruen saa godt som Manden følger det aandelige Livs Foreteelser med den forstaaelse, som Retten til at øve Indflydelse giver.

De politiske Partier vil næppe se deres Styrke meget forrykket ved Kvindernes Indtræden paa den politiske Kampplads. Den Mangel paa Lidenskab, der præger



Elna Munch

*Foto: Dansk Lydhistorie/
Statsbiblioteket*

alle Partier overfor Spørgsmaalet om Kvindernes Valgret, viser da ogsaa, at Politikerne ingen Bekymring nærer i saa Henseende. Ikke heller lægger Mændene nogen sinde Frygt for Dagen – for Dagen, for at Kvinderne skal trænge dem tilbage i Rigsdagen, for ikke at tale om Ministerierne.

Men selv om Samfundet naturligvis ikke med et Slag vil forvandles, naar Kvinderne faar Valgretten, saa skal det nok vise sig, at Lovgivningen vil blive præget deraf. Vi kan ikke klage over, at de mandlige Lovgivere har vist sig uvillige overfor Kvinderne; de har i Følelsen af Kvindernes Svaghed gennemført mangen en Lov, der ydede dem Beskyttelse eller Hjælp. Men det var altid i nogen Grad en Naadeshandling - Understøttelses- og Beskyttelseslove er gode for de Svage, der trænger til dem, men bedre vil det være, om der skabes en Lovgivning, der giver Kvinderne saadanne Rettigheder, at de i mindre Grad faar Brug for Beskyttelse og Hjælp. Den vil komme, naar Kvinderne er med i Vælgerskaren.

Kildens oprindelse: Statsbiblioteket.

Stemmetalsprocenter ved kommunal- og rigsdagsvalg, 1909-1921

I 1908 fik kvinder stemmeret til de kommunale valg, og stemmeprocenterne ved de efterfølgende valg viste, at kvinderne var villige til at gøre brug af deres ny erhvervede valgret.

Tabellen her viser stemmeprocenterne for kvinder, mænd og befolkningen som helhed for kommunalvalgene i 1909, 1913, 1917 og 1921 samt det første rigsdagsvalg i 1918 efter tildelingen af kvindelig valgret til Folketinget og Landstinget i 1915.

Tallene er hentet fra Statistisk Årbog 1909, 1913, 1917, 1918 og 1921.

Stemmetalsprocenter ved kommunal- og rigsdagsvalg, 1909-1921	
Kommunalvalg 1909	
Stemme procent, kvinder, hele landet:	50,0%
Stemme procent, mænd, hele landet:	76,5%
Stemme procent, i alt, hele landet:	63,8%
Kommunalvalg 1913	
Stemme procent, kvinder, hele landet:	55,7%
Stemme procent, mænd, hele landet:	77,9%
Stemme procent, i alt, hele landet:	66,9%
Kommunalvalg 1917	
Stemme procent, kvinder, hele landet:	53,2%
Stemme procent, mænd, hele landet:	74,2%
Stemme procent, i alt, hele landet:	63,6%
Rigsdagsvalg 1918	
Stemme procent, kvinder, hele landet:	67,6%
Stemme procent, mænd, hele landet:	Ikke angivet
Stemme procent, i alt, hele landet:	75,4%
Kommunalvalg 1921	
Stemme procent, kvinder, hele landet:	70,3%
Stemme procent, mænd, hele landet:	82,0%
Stemme procent, i alt, hele landet:	76,0%



Fra det store valgretstog til Amalienborg den 5. juni 1915, hvor kvinderne markerede deres ny erhvervede stemmeret.

Foto: Statsbiblioteket

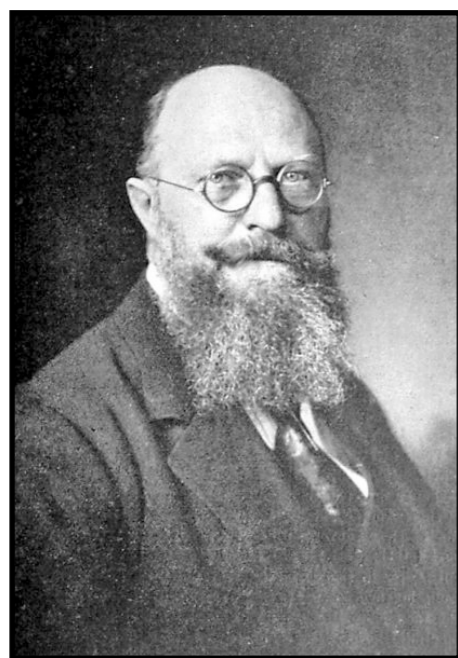
Partier og regeringer

Ved århundredskiftet var Venstrereformpartiet det dominerende politiske parti. I de følgende år gled det ret uformelt sammen med Det Moderate Venstre. Til gengæld skilte Hørups fløj sig i 1905 ud og dannede Det Radikale Venstre - først og fremmest på grund af uenighed i forsvarsspørgsmålet, da Venstre gik bort fra sin hidtidige nedrustningslinie. I 1915 dannedes Det Konservative Folkeparti ved en sammenlægning af Højre og De Frikonservative, som efter vedtagelsen af den nye grundlov begge nu erkendte, at den privilegerede valgret var en tabt skanse. I 1920 dannedes på venstrefløjen Danmarks Kommunistiske Parti og i 1930 på højrefløjen Danmarks National Socialistiske Arbejder Parti. Ingen af disse to havde dog ved periodens slutning opnået mere end tre mandater i Folketinget og fik derfor ingen parlamentarisk indflydelse. Det samme gjaldt det georgistisk prægede midterparti, Retsforbundet, som første gang stillede op til folketingsvalget i 1926.

Den største forskydning i det politiske styrkeforhold skyldtes Socialdemokratiets stærke vækst. I 1924 overhalede det Venstre som det største parti, og i 1935 kulminerede det med 46% af stemmerne. Både Venstre og De Radikale måtte notere en betydelig tilbagegang - navnlig i årene efter 1. verdenskrig, mens De Konservative bevarede en position som det tredjestørste parti.

Den første venstreregering under I.C. Christensen blev i 1908 ramt af en skandalesag, da justitsminister P.A. Alberti blev dømt for bedrageri i en sag, der også førte til en rigsretssag mod I.C. Christensen, der havde ladet staten yde Alberti et lån. Skønt han blev frikendt og vedblev at være Venstres stærke mand, var han ikke længere kandidat til statsministerposten. Skiftende regeringer blev i 1913 afløst af det radikale ministerium Zahle, som med støtte af Socialdemokratiet havde flertal i Folketinget.

Ministeriet Zahles afgang i 1920 formede sig dramatisk, da Christian 10 ikke, som skik var, bad det forsætte som forretningsministerium, men i stedet indsatte en upolitisk regering ledet af Otto Liebe. Baggrunden for, at kongen hermed fraveg den parlamentariske statsskik, var dels røret omkring Genforeningen, der skabte tvivl om regeringens parlamentariske grundlag, dels den nye valglov, regeringen havde fremsat, og som Venstre ville have udskudt til efter det forestående valg, da den ville koste partiet en del mandater. Det skabte en stærk konfrontation, den såkaldte Påskekrise, hvor De samvirkende Fagforbund (DsF) truede med generalstrejke. Udgangen blev, at ministeriet Liebe blev



Thorvald Stauning – socialdemokrat og statsminister fra 1924-1926 og 1929-1942 og dermed den hidtil længst siddende statsminister

Foto: F. Zachariae. Fra Før og Nu, Historisk, Topografisk tidsskrift og illustrationsværk og Wikimedia Commons

afløst af et andet upolitisk ministerium, der gennemførte den nye valglov.

1920'ernes tre mindretalsregeringer var bestemt af styrkeforholdet mellem på den ene side Venstre og De Konservative og på den anden Socialdemokratiet og De Radikale. Efter valget i 1920 dannede Niels Neergaard en venstreregering med konservativ støtte, og da flertallet skiftede i 1924, dannede den socialdemokratiske leder Thorvald Stauning regering med betinget støtte fra De Radikale. Uenighed om valutapolitikken førte til dens fald i 1926, og efter nyvalg fulgte en Venstreregering under Th. Madsen-Mygdal, som i 1929 led en tilsvarende skæbne, da De Konservative i utilfredshed med bevillingerne til forsvaret undlod at stemme for finansloven.

Ved folketingsvalget i 1929 skiftede flertallet igen, og der blev nu for første gang i lang tid dannet en flertalsregering af socialdemokrater og radikale med Stauning som statsminister og den radikale P. Munch som udenrigsminister. Med enkelte rokader blev denne regering siddende til 1940. Dens handlefrihed var indtil 1936 begrænset af, at de borgerlige partier endnu havde flertal i Landstinget. Splid mellem dem betød dog, at

lovgivningsarbejdet ikke gik i stå, da det gjorde det relativt let for regeringen at indgå kompromis med et af dem.

Socialdemokratiets valg- og arbejdsprogram 1923

Uddrag af Socialdemokratiets valg- og arbejdsprogram 1923. Programmet er også kendt som Odense-programmet og var udtryk for Socialdemokratiets leder Thorvald Staunings langsigtede strategi om at blive et regeringsbærende parti. Programmet blev grundlag for de Stauning-Munchske regeringer i 1930'erne. Hele teksten kan læses på danmarkshistorien.dk.

Tiden nærmer sig!

Socialdemokratiet har besluttet at opfordre Vælgerne til Samling om følgende Opgaver:

”Idet Socialdemokratiets Kongres henviser til Partiets samlede Program, beslutter den, i særlig Grad foranlediget ved Erhvervskrisen, ved den danske Valutas Fald og ved den samfundsskadelige Spekulation og Svindel, som er afsløret, at nedennævnte Spørgsmaal maa bringes i Forgrunden i den nærmeste Tid. Saafremt de konservative Partier vægrer sig ved at

imødekomme disse Krav, der har Tilslutning i store Kredse af Befolkningen, vil det yderligere bekræfte Nødvendigheden af at hidføre et grundigt Systemskifte ved de forestaaende Valg.

Programmets Punkter:

Punkt 1. Til Afhjælpning af Erhvervskrisen og til Modvirkning af den danske Valutas Svækkelse gennemføres en effektiv Regulering og Begrænsning af Importen. Forsyningen til danske Statsvirksomheder sker ved dansk Produktion, saafremt danske Fabrikker kan levere de Produkter, der skal anvendes. Staten lader ved sagkyndig Bistand foretage en Kontrol, der sikrer mod uretmæssig Avanceberegning ved disse Leverancer. Iøvrigt bidrager Staten ved andre til Raadighed staaende Midler til Ophjælpning og Sikring af det sunde Erhvervsliv.

Punkt 2. Ved Regeringens Foranstaltning iværksættes Planlægning af saadanne offentlige Arbejder, som tiltrænges for Samfundslivets Udvikling og samtidig kan medvirke til Beskæftigelse af Arbejdsløse, saasom: Bro over Lillebælt, Masnedøbroen, Dobbeltspor-Anlæg, Udbedring af Landets Veje, Beplantning og Opdyrkning

af Hedestrækninger og Grundforbedringsarbejder. De offentlige Arbejder indskrænkes under Højkonjunktur og fremmes i daarlige Tider. [...]

Punkt 4. Den fremdeles herskende Bolignød afhjælpes ved Statens Foranstaltning. Byggevirksomheden planlægges for en saadan Aarrække, som svarer til Bolignødens Omfang og den forhaandenværende Arbejdskraft med fuld Udnyttelse af denne Aaret igennem. Ved dertil sigtende Lovgivning reguleres Lejen for Boligerne i de under Krigskonjunkturer opførte Ejendomme. Ved Lov sikres Lejerne fornøden Beskyttelse.

Punkt 5. Private Banker underkastes en effektiv Kontrol til Sikring af Befolkningens Interesser. Loven om Statsgaranti for Landmandsbanken revideres. Staten optager Forhandling om Retten til Udstedelse af Pengesedler og skaffer sig iøvrigt Adgang til at øve afgørende Indflydelse paa Diskonto- og Valutaforhold. [...]

Punkt 8. En Skolereform gennemføres i Overensstemmelse med de Planer, der er fremsat i Statens Skolekommission af de socialdemokratiske Medlemmer: Adgang til alle Grader af Undervisningen gennem Folkeskolen uden Hensyn til økonomiske Kaar.

Etablering af Ungdomsskoler. Gratis Kursus for Kvinder i Husmodergærning. Forbedret Læreruddannelse. Demokratisk Ledelse og Tilsyn for Skolevæsenet. [...]

Punkt 12. Militærlovene revideres. Udgifterne formindskes ved militær Afrustning. Til Opfyldelse af internationale Forpligtelser organiseres fornødent Grænse- og Søpoliti. Statens Repræsentanter i Folkenes Forbund skal arbejde for international Afrustning.

Punkt 13. Der tilvejebringes Balance i Statshusholdningen bl. a. ved Statsgældens Afvikling i Løbet af nogle Aar. Hertil tilvejebringes Midler ved en retfærdig, stigende Beskatning f. Eks. paa Formuer over 50,000 Kr. og muligvis ved Særbeskatning paa den i Tiden efter 1914 skete Formuefremgang.

Punkt 14. Samtlige Skattelove underkastes en Revision, og en efter de økonomiske Vilkaar afpasset retfærdig Beskatning tilvejebringes saavel for Staten som for Kommunerne. Der indføres ensartet virkende Regler for alle Befolkningsklasser til Beskyttelse mod Skattesnyderi. [...]

Punkt 16. Forsikringsvæsenet samt monopollignende

Industrier og Importvirksomheder overtages af Staten eller underkastes effektiv Kontrol til Sikring af Borgernes Interesser. For alle Erhvervsgrene tilvejebringes en offentlig Kontrol med Adgang til Regulering af Avance og Priser. Arbejdernes Medbestemmelsesret i Bedrifterne sikres.

Punkt 17. Den danske Stat opfylder sine Forpligtelser overfor Folkenes Forbund og Washington-Konferencen ved Lovfæstelse af 8-Timers-Arbejdsuge for Haandværk og Industri.

Skaf Arbejderne Sejr!

Til Fremme af dette Program kalder Socialdemokratiets Kongres paa alle Kvinder og Mænd, der ikke ønsker Ministeriet Neergaards reaktionære Politik fortsat, men ønsker en Samfundspolitik, der tager Sigte paa Beskyttelse af de Interesser, der knytter sig til Arbejde, legitim Handel, Produktion i Landbrug, Haandværk og Industri, og bekæmper den usunde Spekulation, der virker fordyrende og ødelæggende for det arbejdende Samfund.

For saa vidt Valgene, saaledes som den store arbejdende Befolkning, ønsker det, hidfører en Ændring i de

parlamentariske Magtforhold, kan det socialdemokratiske Parti under forskellige Former blive stillet overfor Spørgsmaalet om Dannelse af Ministerium eller Medvirkning dertil. Partiet vil ikke unddrage sig nogen Forpligtelse, der følger af dets Deltagelse i det parlamentariske Liv, men vil heller ikke søge at faa Andel i Regeringen uden parlamentarisk Grundlag.”

Vælgere!

Foranstaaende Program, som i særlig Grad har Bud til Arbejdets og Næringslivets Kvinder og Mænd, vil, hvis det føres ud i Livet, skaffe Produktionen i Gang og nyt Liv i Næringslivet. Det vil betyde Arbejde og standse Understøttelses-Virksomheden, og det vil paa alle Omraader betegne en ærlig og sund Samfundspolitik.

[...]

Socialdemokratisk Forbund.

[...]

Kildens oprindelse: Protokol for den 19. socialdemokratiske Partikongres(1923).

Udenrigs- og forsvarspolitik

Om den generelle linie i dansk udenrigspolitik var der ingen uenighed. Danmark stod uden alliancemuligheder og fastholdt neutraliteten med særlig vægt på at undgå konflikt med Tyskland. Det gav sig sit mest markante udtryk, da Danmark i foråret 1939 i modsætning til andre tyske nabolande modtog Hitlers tilbud om en ikkeangrebspagt, skønt det lå klart, at tilbudet var ren propaganda og pagten uden reel værdi. Under 1. verdenskrig 1914-1918 lykkedes det at få de krigsførende magter til at anerkende den danske neutralitet og også at opretholde samhandel med begge parter. I 1920 tilsluttede Danmark sig det nyoprettede Folkeforbund efter at have sikret sig, at medlemskabet ikke forpligtede landet til at deltage i militære sanktioner.

Derimod var forsvarsspørgsmålet et stridspunkt mellem de to fløje i dansk politik. I 1909 vedtog Rigsdagen en ny forsvarslov, der betegnede det danske

forsvar som et eksistensforsvar - dvs. et forsvar, som i tilfælde af krig skulle være i stand til at holde en del af landet, hvilket ville sige Sjælland og i sidste instans København. Ganske vist erkendtes det, at Københavns befæstning, der i årene forud havde været et stridspunkt mellem Venstre og Højre, allerede var forældet, og den blev da også nedlagt ved en ny forsvarslov i 1922. Loven rummede – i takt med den internationale udvikling efter afslutningen af 1. verdenskrig – en nedskæring af hær og flåde, og forsvaret blev nu kun betegnet som et neutralitetsværn, hvis opgave under krig var at hindre militær udnyttelse af dansk territorium.

Socialdemokratiet gik oprindeligt ind for total afrustning, hvor hær og flåde blev afløst af en politistyrke til grænseovervågning og lignende. Siden tilsluttede det sig De Radikales krav om nedrustning, hvor værnene nok blev opretholdt, men i betragteligt

nedskåret form. Da de to partier dannede regering i 1929, var de afskåret fra at føre dette forslag igennem, da de ikke havde flertal i Landstinget, men i 1932 lykkedes det dog ved et forlig med Venstre at nå frem til en vis nedskæring af hæren. Den styrke, forsvaret herved fik, bevaredes stort set uændret, da regeringen efter at have vundet flertal i begge ting i 1937 fik vedtaget nye forsvarslove. Baggrunden for, at nedrustningsforslaget blev opgivet, var Hitlers magtovertagelse i Tyskland og den påfølgende tyske oprustning.

Ikke-angrebspagten mellem Danmark og Tyskland 31. maj 1939

Danmark og Tyskland indgik den 31. maj 1939 en ikke-angrebspagt. Pagten var en indirekte konsekvens af den tyske besættelse af det tjekkoslovakiske Sudeterland i 1938. USA's præsident, Franklin D. Roosevelt, rettede nemlig henvendelse til den tyske rigskansler, Adolf Hitler, for at få en garanti for, at Tyskland ikke angreb en række nævngivne småstater, heriblandt Danmark. Henvendelsen gav Hitler en lejlighed til at vise verden, at Tyskland var fredselskende, og han tilbød derfor en række småstater,

heriblandt de skandinaviske, en ikke-angrebspagt. Den danske udenrigsminister P. Munch (R) så ingen anden mulighed end at acceptere pagten, men han så helst, at Norge og Sverige samtidig tiltrådte den for at fjerne noget af den negative opmærksomhed fra Danmark. Tanken om nordisk enighed fik dog ingen støtte fra de to andre lande, og resultatet blev, at kun Danmark accepterede ikke-angrebspagten. Af pagtens tillægsprotokol fremgår det, at almindelig neutralitetspolitik ikke var omfattet af pagten. Dette punkt blev indføjet på dansk foranledning for at sikre, at Danmark kunne opretholde samhandel med Storbritannien i tilfælde af, at Tyskland og Storbritannien kom i krig.

Hans Majestæt Kongen af Danmark og Island og den tyske Rigskansler, der er fast besluttet paa under alle Omstændigheder at opretholde Freden mellem Danmark og Tyskland, er kommet overens om at bekræfte denne Beslutning ved en Traktat og har til deres Befuldmægtigede udnævnt:

Hans Majestæt Kongen af Danmark og Island:
Kammerherre Herluf Zahle, overordentlig Gesandt og befuldmægtiget Minister i Berlin. Den tyske

Rigskansler: Rigsudenrigsminister von Ribbentrop, som efter Udveksling af deres Fuldmagt, der er fundet i god og behørig Form, er blevet enige om følgende Bestemmelse:

Artikel 1. Kongeriget Danmark og det tyske Rige vil i intet Tilfælde skride til Krig eller til nogen Art af Magtanvendelse mod hinanden. I Tilfælde af, at det fra en tredie Magts Side skulde komme til en Aktion af den i Stk. 1 betegnede Art mod en af de kontraherende Parter, vil den anden kontraherende Part ikke paa nogen Maade yde en saadan Aktion sin Støtte.

Artikel 2. Denne Traktat vil være at ratificere, og Ratifikationsdokumenterne vil snarest muligt være at udveksle i Berlin. Traktaten træder i Kraft med Udvekslingen af Ratifikationsdokumenterne og gælder fra da af for et Tidsrum af 10 Aar. I Tilfælde af, at Traktaten ikke senest et Aar før Udløbet af denne Frist er opsagt af en af de kontraherende Parter, forlænges dens Gyldighed med yderligere 50 Aar. Det samme gælder for de følgende Tidsperioder.

Til Bekræftelse heraf har de respektive Befuldmægtigede underskrevet denne Traktat.

Udfærdiget i to Originaler i det danske og i det tyske Sprog i

Berlin, den 31. Maj 1939.

Herluf Zahle - Joachim von Ribbentrop.

Til Traktaten er knyttet en Undertegningsprotokol, hvis Ordlyd er følgende: Ved den i Dag stedfundne Undertegnelse af den dansk-tyske Traktat er der blevet konstateret Enighed mellem de to Parter angaaende følgende Punkter:

En Støtte af den i Traktaten i Artikel 1 Stk. 2 omhandlede Betydning fra den ikke i Konflikten deltagende kontraherende Parts Side foreligger ikke, naar denne Parts Optræden er forenelig med de almindelige Regler for Neutralitet. Det vil saaledes ikke være at betragte som utilladelig Støtte, naar den normale Vareudveksling og Varetransit fortsættes mellem den ikke i Konflikten deltagende kontraherende Part og den tredie Magt.

Berlin, den 31. Maj 1939.

Herluf Zahle - Joachim von Ribbentrop.

Genforeningen

Riget ændrede form på tre måder. I 1917 blev Dansk Vestindien solgt til USA, og i 1918 blev Island selvstændigt, idet det dog indgik en 25-årig personalunion med Danmark - altså med fælles konge og udenrigspolitik. I 1944 løsrev Island sig helt og blev en republik.

Størst opmærksomhed vakte dog Genforeningen i 1920. Ved afslutningen af 1. verdenskrig rejste det danske mindretal i Slesvig fordring over for de sejrende magter om, at den dansk-tyske grænse ved Kongeåen blev reguleret efter en folkeafstemning. Den danske regering havde helst set grænsen afgjort ved en separat dansk-tysk aftale, men den kom i stedet til at indgå i fredstraktaten efter 1. verdenskrig mellem Tyskland og de sejrende stormagter kendt som Versaillesfreden. Som konsekvens heraf nægtede de tyske regeringer – trods ringe interesse for sagen – at

anerkende den nye grænse. Det skete formelt først i 1955.

Afstemningen foregik i to faser. Den 10. februar stemtes under et i Nordslesvig, og det gav et dansk flertal på 75%. Den påfølgende afstemning i de tilgrænsende sogne gav derimod alle steder tysk flertal. Det vakte navnlig skuffelse i særligt nationalt sindede kredse i Danmark, at der kun var 25% danske stemmer i Flensborg, og der blev ført en heftig agitation for alligevel at forsøge at få grænsen trukket syd om denne by - en agitation, der vandt genklang i både Venstre og De Konservative og også fik en enkelt radikal og en enkelt socialdemokratisk folketingsmand til at vende sig mod regeringen, der fastholdt selvbestemmelsesretten. Det skabte som nævnt tvivl om regeringens parlamentariske grundlag, skønt en enkelt konservativ til gengæld tilsluttede sig dens

grænsepolitik. Trods regeringsskiftet blev udgangen dog, at kun Nordslesvig kom til Danmark.

Den nye grænse efterlod mindretal på begge sider, og ved en særlig valglov for Sønderjylland blev det muligt for det tyske at vælge en repræsentant til Folketinget.

Et fjerde grænsespørgsmål opstod, da Norge i 1931-32 okkuperede og gjorde krav på to ubebyggede dele af Sydøstgrønland. Det var ved århundredets begyndelse blevet fastslået, at Grønland var en ø og ikke en del af det amerikanske kontinent, og i 1921 bekendtgjorde den danske regering, at Danmarks hidtil lidt ubestemte suverænitet over "kolonierne i Grønland" gjaldt hele øen. Det anerkendte Norge ikke, og sagen blev afgjort ved den internationale domstol i Haag i 1933, som gav Danmark medhold.

Statsminister Niels Neergaards (V) genforeningstale på Dybbøl 1920

Statsminister Niels Neergaard (V) talte ved genforeningshøjtideligheden på Dybbøl den 11. juli 1920, hvor Sønderjyllands genforening med resten af kongeriget blev fejret.

Efter 1. verdenskrig blev der holdt folkeafstemninger

om det fremtidige tilhørsforhold i de grænseegne af Tyskland, hvor der var store ikke-tyske minoriteter. De nye grænser blev således baseret på den amerikanske præsident Woodrow Wilsons princip om folkenes selvbestemmelsesret.

Neergaards tale handlede først og fremmest om de danskere på begge sider af den nye grænse, som blev berørt af genforeningen. Neergaard lagde dog ikke skjul på, at han stod bag præsident Wilsons ideer, som lå til grund for den nye grænse. Derved blev talen også en manifestation af nationalstaten.

Deres Majestæter, Deres kongelige Højheder, Landsmænd fra Nord og Syd! Det er mig en kær Pligt paa den danske Regerings Vegne at takke for de Velkomstord, der blev rettet til os. Ja, Tak fylder vort Sind i disse Eventyrets Dage, hvor vi drager med Kongen ind i det gamle danske Sønderjylland. (*Stærke Hør!*)

Hvor vi kommer hen, fyldes vore Hjerter med Glæde og Taknemmelighed over den Jubel, den Trofasthed mod Kongen, mod vort gamle Land. Hvor har vi følt, at vi er et stærkt og livskraftigt Land. Det maatte ofre 6000 Sønner, men det rejste sig igen med Genfødselsens Styrke. Det Folk, vi har set i Jubel og Lykkefølelse, er et

Folk med Livskraft og Styrke.

Vi er vandret herop ad alle Danskes Smertensvej, den Vej, de tavse Mænd i 1864 vandrede. De viste den faste Vilje til at værgе den sidste Rest af Sønderjyllands Jord. Dem skylder vi Ære og Tak. Derfor er vi glade for at se Veteranerne blandt os i Dag. Alt, der er vokset og trivedes her, vilde ikke være vokset, hvis Blodofret ikke var bragt, hvis der ikke var kæmpet med Haab om, at dette Blod ikke var ofret forgæves.

Men det er ikke en ublandet Glædessag. En bitter Smerte maa trods al Glæde fylde vort Sind for dem, der har kæmpet saa trofast. Paa Regeringens og hele det danske Folks Vegne siger jeg: De skal ikke blive glemт. (*Bifald*). Det er en Ærespligt for enhver Regering at støtte dem og af yderste Evne opretholde Sprog og Folkelighed, som de har ofret taprest for.

Dage som disse falder med Answarets Magt. Hvor har ikke Sønderjyderne længtes mod denne Dag? Men den paalægger hver af os en Pligt. Vi taler om Genforening. Sagen er, at aldrig i vor tusindaarige Historie har Sønderjylland været et med Danmark. Først nu sker det efter Sønderjydernes egen lykkelige Vilje. Det er en Æresforpligtelse at hævde vort danske Sprog i

Grænselandet. Men vi har ogsaa en anden Ærespligt. Vi krævede Retten i Trængselens Dage, - den samme Ret vil vi give dem, der mod deres Vilje kom med til Danmark. (*Stærke hør*). Danmark har et Folk, en Tro, et Sprog. Jeg maa synes, at vort Land maa gaa en lysere Fremtid i Møde; Vort Folk er ikke alene større, men et nyt, sundere, livskraftigere. Hernede har vi lært at staa fast paa en Sag. Et Fædreland, et Sprog. Vi vil elske det højere og inderligere. En lutret Kærlighed strømmer det i Møde. Et Leve for vort Fædreland. (*Stærke Hurra*).

Kildens oprindelse: Kilder til den dansk-tyske grænseregions historie, bd. 4: De nationale modsætninger 1914-1933 (2001).



Postkort med Christian 10. på Genforeningsdagen den 10. juli 1920

Den økonomiske udvikling

Perioden var alt i alt præget af økonomisk fremgang. Målt i faste priser blev nationalproduktet tredoblet på de 40 år. Landbruget var stadig det bærende erhverv og tegnede sig for langt hovedparten af eksporten, men også industrien var på vej frem, skønt få troede på, at Danmark uden egne råstoffer kunne blive et virkeligt industriland. Interessen for den industrielle udvikling var mindre end interessen for landbruget, som man særligt søgte at styrke gennem udstykning af herregårds- og præstegårdsjord til nye husmandssteder.

Væksten var ikke kontinuert, men svingede med konjunkturerne - alvorligst som følge af den verdensomspændende krise, der udbrød i 1929 og nåede Danmark i 1931. Den var først og fremmest en landbrugskrise, og det danske landbrug, som importerede foderkorn, havde i årene forud nydt godt af, at kornpriserne var lave, og havde foretaget store

investeringer i svinestalde. Det hævnede sig nu, da også priserne på smør og bacon dykkede, og mange gårde endte på tvangsauktion.

Lydklip Landmand interviewes om de økonomiske forhold i 1930'erne

[Spil lydklip](#) ▶

Fra Dansk Lydhistorie/Statsbiblioteket

I lydklippet her fra 1930'erne fortæller en landmand om de økonomiske besværligheder, der er forbundet med livet som landmand. Der kan være uheld i bedriften, tørre år og smitsomme sygdomme blandt kreaturerne. Men også de år, hvor omsætningen er god, er der ifølge landmanden tale om en utilfredsstillende løn. Han argumenterer derfor for, at de økonomiske forhold bliver forbedret for landmændene, idet det i sidste ende er lønnen, der skaber glæden og fastholder interessen.

Byerhvervene klarede sig bedre gennem krisen, og arbejdsløsheden steg her kun i 1932 for derpå atter at falde. Man undgik de bankkrak, der i andre lande spredte krisens virkninger, fordi en ny banklov i 1930 skærpede kravene til bankernes reserver. Bankloven var en følge af, at landets største bank, Landmandsbanken, i 1922 var kommet i så store vanskeligheder, at staten i nogle år havde måttet overtage den. Ikke desto mindre var arbejdsløsheden høj, blandt andet fordi væksten i de erhvervsaktive befolkningsgrupper i 1920'erne og 1930'erne var dobbelt så stor som i de foregående årtier.

Ved århundredskiftet deltog Danmark i den skandinaviske møntunion, som gjorde danske, svenske og norske kroner gangbare i alle tre lande bundet til guld i samme forhold. Ved udbruddet af 1. verdenskrig blev såvel guldindløseligheden som unionen ophævet. Guldindløseligheden blev genindført i 1925, men forsøg på at genoprette unionen stødte på modstand og blev opgivet, da krisen satte ind. I stedet ophævede Danmark bindingen til guld i 1931, da hovedmarkedet England havde gjort det samme, og kronen blev i flere omgange devalueret. Den stærkeste devaluering kom i januar 1933 ved det såkaldte

Kanslergadeforlig, da regeringen bøjede sig for Venstres krav herom mod til gengæld at få lovgivet mod en varslet storlockout – det første statslige indgreb i arbejdsmarkedet.

Den økonomiske politik påvirkede ikke konjunkturerne, men havde karakter af en tilpasning til de skiftende vilkår. Ved udbruddet af 1. verdenskrig blev den liberale handelspolitik afløst af en stram reguleringsøkonomi. Den blev afviklet over de følgende år, men da verdenskrisen satte ind efter 1929, lod den fri udlandshandel sig ikke opretholde.

Verdenshandelen kom i 1930'erne til at hvile på tosidede aftaler mellem landene, som skulle sikre, at de købte lige meget af hinanden. Handelsaftalerne gjorde statslige indgreb nødvendige for at styre produktionen. For Danmark gjaldt det navnlig om at dirigere en større part af importen over til England, som var det store marked for landbrugseksporten. Herudover gjaldt det i almindelighed om at begrænse importen i takt med det drastiske fald i verdenshandelen, som prægede disse år.

Det vigtigste instrument til statsregulering blev Valutacentralen, som blev oprettet i 1932 med myndighed til at styre importen af en lang række varer.

I praksis overlod Valutacentralen snart afgørelserne om importtilladelser, til brancheorganisationerne.

Valutacentralen blev således et skridt på vejen i den proces, der prægede tiden, hvor organisationerne fik stigende indflydelse på statsstyret.

Brancheorganisationerne blev inddraget i lovgivningsarbejdet gennem de råd og kommissioner, som forberedte love af betydning for erhvervslivet. Fra 1920 talte de også repræsentanter for fagforeningerne. På den måde kunne man begrænse væksten i den endnu sparsomme offentlige administration. Trods uddelegeringen kom Valutacentralen til at tælle lige så mange ansatte som den øvrige centraladministration tilsammen.

Arbejdsmarkedet var i årene omkring afslutningen af 1. verdenskrig præget af betydelig uro. Arbejderne krævede kompensation for det betydelige fald i reallønnen, der var en følge af krigens stigende priser. I disse år mere end fordoblede fagforeningerne deres medlemstal, og 1919-20 lykkedes det at få gennemført det gamle krav om en 8-timers arbejdsdag i byerhvervene. Ved de følgende overenskomster fik en række fagforeninger også gennemført kravet om

sommerferie, og i 1938 blev retten til to ugers ferie for både offentligt og privat ansatte gennemført ved lov. Reallønnen steg dramatisk, da landbrugskrisen gjorde fødevarer billige, men faldt derpå gradvist som følge af kronens devaluering i 1933. Reallønnen holdt dog i 1930'erne et højere niveau end i 1920'erne. Sammen med statsindgreb og høj arbejdsløshed var det årsag til, at antallet af arbejdskonflikter i kriseårene faldt til det halve.

Den sociale udvikling

Forskellen mellem rige og fattige ændredes ikke i perioden. Hvis man forestillede sig alle indtægter splittet op i fire, var der kun et lille antal af de rigeste til at dele den ene, mens en anden måtte strække til et stort antal af de fattigste. I alle befolkningsgrupper steg indtægterne i takt med den almindelige velstandsstigning. De vigtigste forandringer i samfundsstrukturen opstod, fordi landbruget beskæftigede en faldende del af befolkningen mens industrien beskæftigede en stigende. Desuden voksede antallet af funktionærer, og skønt gifte kvinder som hovedregel stadig var hjemmegående husmødre måske med et mindre rengøringsjob eller lignende, kom lidt flere kvinder - især ugifte - ud på det regulerede arbejdsmarked. Der blev færre tjenestepiger og flere kontorpiger.

Den vigtigste nyhed i den sociale lovgivning var oprettelsen af arbejdsløshedskasserne i 1907. I lighed

med sygekasserne hvilede de på et forsikringsprincip, idet de blev finansieret ved bidrag fra arbejdere og arbejdsgivere, hvortil staten ydede et bidrag på 20 %. De blev administreret af fagforeningerne, for hvem de blev et virksomt middel til at holde på medlemmerne – ikke mindst i krisetider, hvor mange arbejdsløse i andre lande forlod organisationerne. Loven blev flere gange ændret - mest gennemgribende i 1932, da der blev oprettet fortsættelseskasser, som gjorde det muligt at få dagpenge i ca. et halvt år.



Beskæftigelse af unge arbejdere ved Skæring strand, Århus, september 1933

*Foto:
Lokalhistorisk
Samling, Århus*

Den pligt til at forsørge de svageste, som Grundloven pålagde det offentlige, påhvilede kommunerne. I 1922 blev alderdomsunderstøttelsen gjort mere ensartet, idet den kom til at hvile på faste takster i stedet for den enkelte kommunes skøn, og i 1931 kom statsmidler for første gang direkte ind i de sociale budgetter, da det blev vedtaget at refundere kommunerne en del af udgifterne til arbejdsløse, der ikke var forsikret.

De efterhånden mange love på området blev i 1933 samlet og systematiseret i den såkaldte socialreform, der vel ikke rummede de store ændringer, men gjorde lovgivningen mere overskuelig og forhøjede visse takster. Vigtigst var nok, at den egentlige fattighjælp



Karl Kristian Steincke (1880-1963) – socialdemokratisk socialminister fra 1929-1935 og en af de centrale aktører ved vedtagelsen af socialreformen i 1933

Foto: Dansk Lydhistorie/ Statsbiblioteket

blev begrænset til at gælde meget små grupper, mens også folk, kommunerne erklærede for arbejdsu villige, kunne modtage bistandshjælp - dengang kaldet kommunehjælp.

Kommunehjælpen var dog i princippet lån og medførte fortabelse af den kommunale valgret. Socialreformen blev især omstridt, fordi den fastslog det offentliges pligt til at træde hjælpende til - skønt denne som nævnt havde været slået fast i Grundloven siden 1849.

Lydklip K.K. Steincke taler om socialreformen 1934

[Spil lydklip ►](#)

Fra Dansk Lydhistorie/Statsbiblioteket

I denne lydoptagelse fra 1934 taler den socialdemokratiske socialminister K.K. Steincke om socialreformen af 1933, som blev vedtaget i forlængelse af Kanslergadeforliget. Sociallovgivningen blev ved denne lejlighed samlet i fire love: loven om ulykkesforsikring, loven om arbejdsanvisning og arbejdsløshedsforsikring, loven om folkeforsikring og endeligt i loven om offentlig forsorg. Socialreformen betød en forenkling af lovgivningen, og at skøns- princippet blev afløst af retsprincippet. K.K. Steincke fremhævede ved flere lejligheder socialreformen som sit livsværk, og dette lydklip er ingen undtagelse.

Teknik og levevilkår

En række tekniske nyheder fik afgørende betydning ikke blot for erhvervslivet, men også for befolkningens dagligdag.

Det var i denne periode, elektriciteten fik sit afgørende gennembrud. Elledningerne snoede sig over landet, elforbruget blev hundreddoblet, og ved udbruddet af 2. verdenskrig var der kun enkelte landdistrikter, der var uden strøm. Petroleumlampen blev afløst af elektrisk lys, og de første elektriske husholdningsredskaber kom i brug, elektriske strygejern og i mindre omfang støvsugere og vaskemaskiner. Bilen ændrede trafikmønstret. I 1939 var der registreret 165.000 biler af alle typer, personbiler, lastbiler og busser. De blev en konkurrent til jernbanerne, og i 1920'erne ophørte udbygningen af jernbanenettet. Bilerne var endnu langt fra hver mands eje, men blev i de første år et problem, da vejene ikke var bygget til den slags trafik, og derfor blev de mest

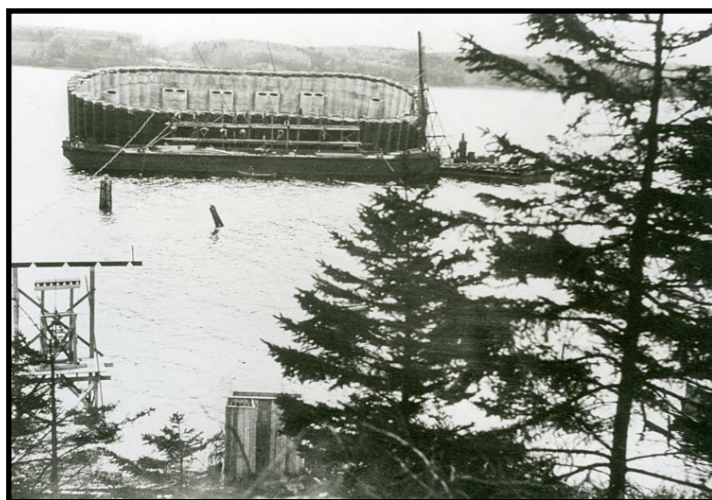
trafikerede af de gamle grusveje efterhånden afløst af brolagte, tjærede eller asfalterede veje. Jernbanerne satsede nu i højere grad på den fjerne trafik og opnåede i 1935 et gennembrud, da Lillebæltsbroen stod færdig, og de første dieseldrevne lyntog blev taget i brug. Det forkortede rejsetiden mellem København og Aalborg fra 10,5 til 6,5 timer.

Lydklip Christian 10. indvier Lillebæltsbroen i 1935

[Spil lydklip ▶](#)

Fra Dansk Lydhistorie/Statsbiblioteket

I dette lydklip høres Christian 10.s (1870-1947) tale ved indvielsen af Lillebæltsbroen i 1935. Dette var en stor dag i dansk infrastrukturens historie, da Jylland og Fyn for første gang fik en landsfast forbindelse. I klippet giver Christian 10. bl.a. udtryk for sin beundring af den tekniske og arbejdsmæssige indsats.



*Den søsatte
sænkekasse sat
på grund i
Lillebælt ved
Snoghøj*

*Foto: Middelfart
Museum*

*Overbygningen
mellem pille 3
og 4 hænger nu
sammen, og der
arbejdes på at nå
Jylland*

*Foto: Middelfart
Museum*



*Første lyntog
kører over
Lillebæltsbroen,
1935*

*Foto: Dansk
Lydhistorie,
Statsbiblioteket*

I nærtrafikken var det vigtigste befordringsmiddel cyklen, der nu blev udviklet fra et kuriosum til et billigt og anvendeligt transportmiddel. I storbyerne blev den suppleret af eldrevne sporvogne. Den sidste københavnske hestesporvogn indstillede driften i 1917. Tilsammen løste de et problem i boligbyggeriet, da det nu blev muligt at bo længere fra sin arbejdsplads, og den fremherskende opfattelse blandt arkitekter, nemlig at det i storbyerne blev nødvendigt at bygge højhuse, blev i nogen grad gjort til skamme. Ejendomme i tre etager, som ikke krævede kran, var stadig det billigste byggeri.

Ejendommeligt nok blev 1930'ernes kriseår det afgørende gennembrud for boligbyggeriet. Det skyldtes dels, at der blev iværksat et socialt boligbyggeri, men i nok så høj grad, at renten faldt, så huslejen blev billigere. Samtidig ændrede byggeriet karakter, da en ny brandforordning i 1930 tillod, at man sløjfede bagtrappen, hvis lejligheden fik altan. Kravene til husning var endnu beskedne. En lejlighed regnedes kun for overbefolket, hvis den rummede mere end to personer pr. værelse, og den blev betegnet som

moderne, hvis den havde centralvarme og toilet, men ikke nødvendigvis bad.

Skolevæsenet blev reformeret ved skoleloven af 1903, der indførte mellemskole (5.-8. skoleår) og realskole (9. skoleår), dels som en forberedelse til latinskolerne, der nu blev kaldt gymnasier, dels som en eksamensskole for det voksende antal funktionærjobs. Den blev i 1937 fulgt op af en ny skolelov, der navnlig skulle forbedre landsbyskolerne. I de små landkommuner havde man i reglen kun en enkelt lærer og et enkelt klasselokale, og børnene var delt i to klasser, der gik i skole hver anden dag. Nu skulle skolerne have gymnastiksal, sløjdlokale og skolekøkken, og kommunerne blev opfordret til at gå sammen om centralskoler med flere klasser og en større lærerstab. Krigen bevirkede dog, at disse bestræbelser ikke kom ret langt.

Vigtigst blandt de nye medier blev filmen og radioen. I de første årtier var filmen stumfilm, og mellem 1910 og 1920 havde dansk film en solid plads på verdensmarkedet. Den blev siden udkonkurreret af "tone- og talefilmen", hvor den første danske blev produceret i 1931. I 1922 kunne man høre de første radioudsendelser, og i 1925 oprettedes Statsradiofonien

(Danmarks Radio) med daglige udsendelser. Den fik en stormende succes. Antallet af lyttere, der betalte licens, steg på 15 år fra 3.000 til 800.000, hvad der betød, at stort set hver eneste husstand havde et radioapparat - enten et krystalapparat med høretelefoner, som krævede en lang luftantenne, men ingen elektricitet, eller, efterhånden mest almindeligt, en moderne radio tilsluttet lysnettet. Hverken biograferne eller radiobranchen kom til at lide under 1930'ernes krise.

Den personlige kommunikation tog også et stort skridt fremad, da postvæsenet blev suppleret med telefonen. Var den endnu ikke hver mands eje, nærmede antallet af abonnenter sig dog i 1940 400.000 eller én for hver tiende dansker, og betjeningen gennem manuelt håndterede centraler skabte stadig længere ventetider, så overvejelser om en automatisering var allerede i gang, om end den først blev fuldt gennemført tre årtier senere.

Kulturlivet

De nye medier føjede nye genrer til kulturlivet. Stumfilmene fra de første år var hovedsagelig farcer, "falde på halen-komedier", men enkelte instruktører tog dog den pantomimeagtige genres krav op som en kunstnerisk udfordring - således Carl Th. Dreyer, hvis *Jeanne d'Arc* blev en klassiker. Talefilmen spillede op mod radioen og grammofofonen og var ofte centreret om populære sange, der blev udbredt ad denne vej og således lokkede folk i biografen.

Litteraturen og malerkunsten gik hver sin vej. Hjemstavnsforfatterne, der slog igennem i årene omkring århundredskiftet med Johannes V. Jensen som det største navn, bragte romanens og fortællingens miljø ned fra herregårds- til gårdmandsniveau, og siden blev arbejderbefolkningens livsvilkår tema for forfattere som Martin Andersen Nexø og Mogens Klitgaard. I lyrikken fik de frie vers uden rim og fast rytme deres gennembrud.

I ulige konkurrence med fotografiet opgav malerkunsten at hævde sig gennem præcis og naturtro gengivelse. De såkaldte ismer, ekspressionisme, kubisme etc., tenderede i stedet mod at gøre det subjektive indtryk eller budskabet til det centrale i kunstværket. Periodens største danske maler, J.F. Willumsen, er et eksempel på en kunstner, der bevægede sig i denne retning.

I årene omkring 1930 kom funktionalismen til at præge arkitekturen. Den brød med de foregående årtiers historicisme og var karakteriseret af forkærlighed for enkle linier og brugen af beton. Multikunstneren Poul Henningsen var en af dens foregangsmænd i Danmark.

I moden gjorde en tilsvarende tendens til det enkle sig gældende. Kvindernes skørter blev færre og kortere, og mændene aflagde skægget.

Quiz

Her kan du teste din viden om perioden 1901-1940. Der er 10 spørgsmål i quizzen, og alle svarene kan findes i denne bog. Vælg "Tjek svar" efter hvert spørgsmål, og se til sidst, hvor mange rigtige svar du har fået i alt.

God fornøjelse!

Question 1 of 10

1901 bød på en skelsættende politisk begivenhed – det såkaldte systemskifte.
Hvad indebar dette?

- A.** Afskaffelse af enevælden
- B.** Nedlæggelse af Landstinget
- C.** Tredeling af magten mellem den lovgivende, udøvende og dømmende magt
- D.** Indførelse af parlamentarisme



Check Answer



Læs mere på danmarkshistorien.dk

Artikler

[1. verdenskrig og Danmark 1914-1918](#)

[Christian 10. 1870-1947](#)

[Danmarks Radio 1925-](#)

[Folkeforbundet](#)

[Genforeningen 1920](#)

[Kanslergadeforliget 1933](#)

[Karl Kristian Steincke 1880-1963](#)

[Kvindelig valgret 1849-1915](#)

[Landmandsbankens krise i 1922](#)

[Lillebæltsbroen 1935 \(Den gamle Lillebæltsbro\)](#)

[Systemskiftet 1901](#)

[Thorvald Stauning 1873-1942](#)

Kilder

[Arbejdsløshedskasseloven 1907](#)

[HØR: Interview med ung arbejdsløs fra 1930'erne](#)

[HØR: Uddrag af H.P. Hanssens foredrag om Dybbøl, juli 1933](#)

[Indledningen til "Pest over Europa" af Hartvig Frisch 1933](#)

[Augusta Erichsens beretning om Kanslergadeforliget](#)

[HØR: Lyntoget krydser Lillebæltsbroen for første gang i 1935](#)

Temaer

[Arbejderbevægelsen 1872-1940](#)

[Fritids- og ungdomsliv i 1930'erne](#)

[Kanslergadeforliget og dansk politik i 1930'erne](#)

Myte

[Var Christian 10.s hest ved Genforeningen kalket hvid?](#)

Periodekapitlet

Læs denne e-bogs tekst på danmarkshistorien.dk:

[Fra systemskifte til besættelse, 1901-1940](#)